

## کارگاه آموزشی کنسرسیوم‌های کتابخانه‌ای و مدیریت منابع<sup>۱</sup>

آذر کاتوزیان<sup>۲</sup>

و کتابخانه ملی ایران در راه تأمین منابع مورد نیاز مراجعان. ابراهیم عمرانی در سخنرانی خود با عنوان «نگرشی بر وضعیت گذشته و حال کنسیران»، اظهار داشت که هسته اولیه این جمع از دانشگاه تهران آغاز شد. این دانشگاه که بین سال‌های ۱۹۷۹-۱۹۸۵ با مشکلات جدی در خصوص بودجه تأمین منابع مواجه شده بود، در پاسخ به نیاز اطلاعاتی دانشجویان و استادان به سازماندهی مناسب‌تری در فراهم آوری منابع دست زد و با تغییر مختصری در شرایط مالی طی دهه ۱۹۹۰ به موفقیت‌های خوبی برای خرید دست‌یافت که موجب همکاری سایر دانشگاه‌ها نیز شد.

همکاری دانشگاه‌ها منجر به شکل‌گیری یک مجموعه مناسب متقاضی منابع الکترونیکی گردید که توانست طی سال‌های ۱۹۹۸-۱۹۹۹ با تخفیف بسیار خوبی از تولیدکنندگان منابع خرید کند. پس از اولین نشست عمومی نمایندگان دانشگاه‌ها در سال ۲۰۰۰، شورای سیاست‌گذاری علمی دانشگاه‌ها شکل گرفت که وظیفه سیاست‌گذاری، مذاکره و کنسرسیوم‌سازی دانشگاه‌ها در ایران را بر عهده داشت و این شورا مقدمات هویت‌بخشی به کنسیران را فراهم ساخت. امروز کنسیران با وجود الگوهای قیمت‌گذاری، شیوه‌های مختلف خرید کنسرسیومی و سایر وظایف کنسرسیوم را آموخته، اما با مشکلات زیادی مواجه است که عمده آن مربوط به بودجه می‌شود. سخنران بعد، مازیار پرویزی از سازمان اسناد و کتابخانه

این کارگاه آموزشی با همت کانون کتابخانه‌های دانشگاهی ایران (کنسیران<sup>۳</sup>)، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، و دفتر پژوهش‌های فرهنگی طی روزهای بیستم و یکم شهریور ۱۳۸۴ در دانشکده حقوق دانشگاه تهران برگزار شد.

جلسات صبح و عصر اولین روز آن با موضوع «کنسرسیوم، ایجاد و مدیریت»<sup>۴</sup> و روز دوم تحت عنوان «مذاکره، صدور پروانه بهره‌برداری، و بازاریابی منابع الکترونیکی»<sup>۵</sup> تشکیل شد.

پس از مراسم افتتاح آقایان دکتر تاجبخش از دفتر پژوهش‌های فرهنگی؛ دکتر شریفی از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری؛ دکتر ضیایی، رئیس کتابخانه و مرکز اسناد دانشگاه تهران؛ و دکتر فیروزآبادی از معاونت فناوری اطلاعات سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران به مهمانان و شرکت‌کنندگان خوش آمد گفتند. سپس مباحثی مطرح شد که رؤس آنها از این قرار است: آیفیل<sup>۶</sup> و اهداف اجتماعی و علمی آن در سطح بین‌المللی؛ توسعه پژوهش طی ده سال گذشته در کشور و نقش پایگاه‌های اطلاع‌رسانی در این امر؛ ضرورت ایجاد و فعالیت کنسرسیوم‌ها برای تهیه پایگاه‌ها و منابع اطلاعاتی الکترونیکی؛ لزوم تشکیل کارگاه آموزشی در این راستا؛ تمرکز بر کارهای گروهی در راه تأمین منابع لازم برای نیل به هدف کتابخانه‌ها، و بالاخره فواید کنسرسیوم، امکانات، فعالیت‌ها و طرح‌های سازمان اسناد

1. Library Consortia and Electronic Resources: A workshop in Iran

۲. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی و عضو هیئت علمی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

3. CONSIRAN: Consortium of the Iranian Academic libraries

4. Consortium creation and management

5. Negotiating, licensing, and marketing of Electronic Resources

6. eIFL: electronic Information For Libraries

ملی بود که مطالب خود را تحت عنوان «طرح‌های دیجیتال سازمان اسناد و کتابخانه ملی» بدین شرح ارائه کرد: تغییرات بنیادی و ضروری در کتابخانه ملی، گذر از روش‌های سنتی به شیوه‌های جدید اطلاع‌رسانی را می‌طلبید که معاونت فناوری اطلاعات عهده‌دار این مهم گردید. تمرکز بر معماری نرم‌افزار جامع کتابخانه ملی و تولید منابع دیجیتال از اقدامات انجام‌شده و جاری این معاونت است و همچنین طرح کتابخانه دیجیتال و بررسی خرید منابع دیجیتال از طرح‌های مورد مطالعه این واحد

**آیفل یک سازمان بین‌المللی غیردولتی است، در هلند به ثبت رسیده و دفتر کوچکی در ایتالیا دارد. با هدف کمک به تسهیل و رفع موانع دسترسی به اطلاعات برای مراجعان و کتابخانه‌های کشورهای در حال گذار آغاز به کار کرده، ۵ سال قبل طی مناقصه‌ای جهانی برای تهیه مجلات الکترونیکی و پس از خریدی موفق کار جدی خود را شروع کرد.**

است. پرویزی ضمن طرح چالش‌های اساسی دستیابی به فناوری مؤثر اطلاعات در کشور، به تشریح مراحل مختلف فعالیت‌های فناوری اطلاعات در سازمان اسناد و کتابخانه ملی پرداخت.

مونیکا سگبرت<sup>۷</sup>، مدیر فعالیت‌های بین‌المللی آیفل سخنان دیگر بود که سخنان خود را در دو بخش تحت عنوان‌های «اهداف و فعالیت‌های آیفل» و «مقدمه‌ای بر مبحث کنسرسیوم کتابخانه‌ای» ایراد کرد. وی گفت: آیفل یک سازمان بین‌المللی غیردولتی است، در هلند به ثبت رسیده و دفتر کوچکی در ایتالیا دارد. با هدف کمک به تسهیل و رفع موانع دسترسی به اطلاعات برای مراجعان و کتابخانه‌های کشورهای در حال گذار آغاز به کار کرده، ۵ سال قبل طی مناقصه‌ای جهانی برای تهیه مجلات الکترونیکی و پس از خریدی موفق کار جدی خود را شروع کرد. در حال حاضر مجموعه‌ای از کنسرسیوم‌های ۵۰ کشور تحت پوشش آن هستند. حمایت از ایجاد کنسرسیوم پایدار برای اعضا، مذاکره با ناشران و

تولیدکنندگان منابع الکترونیک در حمایت از اعضا برای خرید منابع با حضور یا عدم حضور عضو، ایجاد وحدت و یکدستی میان اعضا برای خرید موفق، حمایت در خصوص تسهیل بهره‌مندی از فناوری اطلاعات برای کنسرسیوم‌های عضو، ارائه راهکارهای لازم و تبادل اطلاعات از طریق پایگاه آیفل، خیرنامه و خدمات گفتگوی آن، حمایت از دسترسی آزاد به اطلاعات، تشکیل کارگاه آموزشی، انجام ملاقات‌های تخصصی و غیره از دیگر فعالیت‌های این سازمان است. خانم سگبرت در مبحث دوم به تعریف کنسرسیوم کتابخانه‌ای، دلایل لزوم ایجاد و تأسیس آن، برنامه‌ها، وظایف و انواع کنسرسیوم اشاره داشت و ضمن بیان اصول مهم کنسرسیوم که سیاست مشخص، اهداف معین، اقدامات و برنامه‌های تخصصی تعریف شده، و مدیریت اجرایی دقیق هستند، متذکر شد اعتماد، ارتباط قوی میان اعضا و مدیریت قوی جزء مهم‌ترین اصول حفظ کنسرسیوم است. وی در ادامه برخی کنسرسیوم‌های بین‌المللی و یا تحت پوشش آیفل را معرفی کرد.

الکساندر کوزنتسوف<sup>۸</sup>، مدیر عامل کنسرسیوم روسیه آخرین سخنران صبح نخستین روز بود که مطالبی تحت عنوان «مطالعه موردی کنسرسیوم روسیه: ایجاد و مدیریت کنسرسیوم کتابخانه‌ای» پس از بیان تاریخچه تأسیس کنسرسیوم روسیه به ذکر مؤسسان، شرکا، سلسله مراتب سازمانی، اعضا، منابع مالی، فعالیت‌های حمایتی کنسرسیوم برای اعضا، منابع و سایت‌های خریداری شده و درصد بهره‌گیری از آنها پرداخت.

ادامه سخنان مونیکا سگبرت در جلسه عصر همان روز تحت عنوان «مقدمه‌ای بر کنسرسیوم کتابخانه‌ای»، تفصیل اهداف، دیدگاه‌ها، آینده‌نگری، ارزش‌ها، مدیریت و اعضا، برنامه‌ها و سیاستگذاری، خدمات و اقدامات ضروری برای کسب موفقیت کلی و بالاخره سؤالات ضروری برای تشکیل کنسرسیوم بود. وی در انتها با طرح سه سؤال از کلیه شرکت‌کنندگان خواست نظرات و دیدگاه‌های خود را در پاسخ به سؤال‌ها بیان کنند. برای وصول نتیجه مؤثرتر، شرکت‌کنندگان به سه گروه تقسیم شدند و پس از ساعتی، نتایج مذاکرات را بدین شرح اعلام کردند: ۱. نحوه اداره و مدیریت کنسرسیوم چگونه باشد؟

7. Monika Segbert

8. Alexander kouznetsov

وارد قرارداد می‌شود (زیرا چنانچه کارگزار اجازه فروش منبع از ناشر را نداشته باشد، خریدار دچار مشکل خواهد شد) و آگاهی از قوانین و شرایط دادگاهی که برای حل اختلاف معرفی خواهد شد، نحوه روزآمدسازی تعداد اعضا، پیش‌بینی ادغام یا تعطیلی ناشر، توجه به قراردادهای ضمیمه برای اعضا و نکات ظریف و مهم

**مهم‌ترین موضوعات قابل درج و تمرکز در چارچوب پروانه بهره‌برداری عبارتند از: تعریف کامل و جامع از سازمان خریدار، تعریف کاربران و نحوه دسترسی آنها، محدودیت‌های استفاده، نحوه پرداخت‌ها، هزینه‌ها و قیمت نهایی، تعهدات صاحب پروانه، ضمانت بهره‌مندی از منابع برای خریدار در صورتی که با کارگزار وارد قرارداد می‌شود**

دیگری که خریدار را نسبت به تهیه منبع آگاه می‌سازد. وی متذکر شد برای آگاهی از جزئیات لازم سایت آیفیل نمونه‌های خوبی را در اختیار خواهد گذاشت.

پس از او سوزان ولسمن<sup>۱۱</sup> از افریقای جنوبی پشت تریبون قرار گرفت و در سخنانی تحت عنوان «طرح صدور پروانه برای سایت در افریقای جنوبی»<sup>۱۲</sup> ضمن معرفی «ائتلاف کنسرسیوم‌های کتابخانه‌ای افریقای جنوبی»<sup>۱۳</sup> و ذکر اعضا، هزینه‌های عضویت و اهداف این ائتلاف، به تفصیل درباره طرح صدور پروانه بهره‌برداری برای سایت‌ها در افریقای جنوبی صحبت کرد و از گروه اعضا و کاربران سایت‌ها و پایگاه‌های موجود، هزینه‌ها و میزان بهره‌برداری از آنها، فعالیت‌ها و خدمات طرح به اعضا سخن گفت و توصیه‌هایی درباره ساخت کنسرسیوم، مذاکره پروانه بهره‌برداری<sup>۱۴</sup>، سایت‌ها و منافع آن برای کتابخانه‌ها و ناشران و... سخن گفت.

الکساندر کوزنتسوف به طرح مبحث این روز در کنسرسیوم روسیه پرداخت و پس از مقدمه‌ای درخصوص صاحبان اطلاعات و انواع آنها به تشریح فعالیت‌های کنسرسیوم روسیه از جمله میزان افزایش قدرت خرید،

کنسرسیوم ثبت‌شده و قانونی باشد. هیئت مدیره منتخب از نمایندگان کتابخانه‌ها داشته باشد.

نماینده کتابخانه ملی نیز حضور داشته باشد. تشکیل کمیته‌های تخصصی برای امور اجرایی و مشورت ضروری است.

۲. چه خدماتی از کنسرسیوم انتظار دارید؟

مدیریت دقیق و خوب داشته باشد.

اطلاع‌رسانی دقیق و سریع داشته باشد.

با پرداخت هزینه کمتر، دسترسی بیشتر فراهم کند. از منافع اعضا حمایت کرده و روابط مؤثر بین آنها برقرار سازد.

آموزش به اعضا را در دستور کار خود قرار دهد.

مقدمات دسترسی به اطلاعات قبل را در سایت‌های خریداری فراهم سازد.

۳. نحوه پرداخت‌ها و بودجه‌بندی کنسرسیوم چگونه باشد؟

بررسی و تخصیص هزینه پرداختی خرید اعضا براساس اصول مورد توافق باشد.

خرید متمرکز، و پرداخت غیرمتمرکز باشد.

دریافت کمک و یافتن حامیان دولتی و غیردولتی به خصوص برای تأمین نیاز اعضا و سازمان‌های کوچک در نظر گرفته شود.

پرداخت‌های زمان‌بندی شده و اقساطی برای خرید در نظر گرفته شود.

جلسه روز بیست و یکم شهریور که محور اصلی آن

«مذاکره، صدور پروانه بهره‌برداری و بازاریابی منابع

الکترونیکی» بود با سخنان ریما کوپریت<sup>۹</sup> با عنوان

«تجربیات و فعالیت‌های آیفیل در مذاکره و کسب پروانه

بهره‌برداری»<sup>۱۰</sup> آغاز شد. خانم کوپریت پس از اشاره به

عملکرد آیفیل به تشریح جزئیات و مراحل کار پرداخت و

گفت: مهم‌ترین موضوعات قابل درج و تمرکز در

چارچوب پروانه بهره‌برداری عبارتند از: تعریف کامل و

جامع از سازمان خریدار، تعریف کاربران و نحوه دسترسی

آنها، محدودیت‌های استفاده، نحوه پرداخت‌ها، هزینه‌ها

و قیمت نهایی، تعهدات صاحب پروانه، ضمانت

بهره‌مندی از منابع برای خریدار در صورتی که با کارگزار

9. Rima kupryte
10. The eFL net experience and activities in Negotiating and licensings
11. Susan Veldsman
12. SASLI: South African Site Licensing Initiative
13. Coalition of the South Africa library consortia
14. site licensing

تخفیف‌ها، محاسبه و محدودسازی قیمت‌ها، نحوه تطبیق مدارک با زبان روسی، انواع قراردادهای داخلی و خارجی، الگو و مسیر کسب پروانه بهره‌برداری، درصد تخفیف و بهره‌گیری از پایگاه‌ها و سایت‌های مختلف توسط اعضای کنسرسیوم روسیه و نظایر آن پرداخت.

دسترسی آزاد به اطلاعات مطلبی بود که مونیکا سگبیرت به‌عنوان آخرین سخنران این کارگاه آموزشی به آن پرداخت. وی اظهار داشت عدم توازن میان اطلاعات تولید شده و استفاده از آنها به دلایل مختلف که مهم‌ترین آن هزینه بالای تهیه منابع و مجلات الکترونیکی بود، بحث دسترسی آزاد به اطلاعات را اجتناب‌ناپذیر ساخته است و این امر سبب ایجاد سایت‌های رایگان زیادی روی شبکه‌های جهانی شده که با اطمینان از علمی و مستند بودن مطالب می‌توان از منابع و اطلاعات آنها استفاده کرد. راهنمای ایجاد این آرشیوها، نرم‌افزارهای مربوطه به آن، سایت‌های آموزشی در این زمینه و اطلاعات مربوط به این مبحث در پایگاه آیفیل وجود دارد. البته در این خصوص حق مؤلف و نحوه حفظ آن نیز امری اساسی است که باید توجه ویژه‌ای به آن بشود. از نکات قابل توجه این کارگاه، جلسات پرسش و پاسخ بود که شرکت‌کنندگان در هر مبحث به تبادل اطلاعات می‌پرداختند. لازم به ذکر است سرفصل‌ها و مطالب عمده این کارگاه آموزشی را می‌توان روی سایت‌های دانشگاه تهران و سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران به نشانی‌های زیر به دست آورد:

[www.ut.ac.ir](http://www.ut.ac.ir)

[www.nlai.ir](http://www.nlai.ir)

پروژه کارگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی